

ЧИ МАЄ ЗНАЧЕННЯ РОЗМІР ОБМАНУ ПОКУПЦІВ ТА ЗАМОВНИКІВ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИННОГО?

Торговельні відносини пронизують сучасне життя людей. Останніми роками спостерігається значне зростання правопорушень у сфері торгівлі. Однак проблеми, які виникають при кваліфікації різноманітних діянь в сфері торгівлі та призначені за них покарання, були не достатньо повно досліджені у кримінально-правовій літературі. Найбільш поширеним злочином у сфері торгівлі є обман покупців та замовників (ст.225 Кримінального кодексу України (далі КК України) [1].

Обман покупців та замовників належить до злочинів з великим ступенем латентності. У спеціальній літературі зустрічаються спроби розрахунків кількісних показників латентності різних видів злочинів. Варто звернути увагу на таку шкалу латентності, яку запропонував російський кримінолог А. Акутаєв, спираючись на досить репрезентативні дослідження. Якщо, наприклад, розкрадання чужої власності, а також посадові злочини – зловживання владою, халатність тощо складають 50–70 % латентності, то обман покупців та замовників латентний у понад 70 % [2, с. 8].

Аналізу латентності та кваліфікації обману покупців та замовників у різні роки були присвячені наукові роботи Глушкова В.А., Леонтьєва Б.М., Стрельцова Є.Л., в яких, на наш погляд, не було в повній мірі вирішено коло теоретичних і практичних питань стосовно даного виду злочину, а отримані результати зроблено на основі кримінального законодавства, що втратило чинність.

При вирішенні цього питання є доцільним визначення мінімального розміру обману відповідно до положень чинного КК України, а також моменту, з якого злочин слід вважати закінченим.

Існують різні думки стосовно економічної основи обману покупців та замовників. Але, на наш погляд, коректно прийняти думку П.А. Вороб'я, який вважає, що в основу обману покупців та замовників входять порушення правил торгівлі, побутового обслуговування, відповідно до яких покупець має право отримувати товари повною вагою, повною мірою, відповідної якості та за цінами прейскуранту, а замовник – з дотриманням правильності розрахунків за послуги [3, с. 29]. Обмірювання, обважування, обрахування як способи обману покупців та замовників тягнуть за собою застосування мір як адміністративного та дисциплінарного характеру, так і кримінально-правового. Саме кримінально-правовий та кримінологічний аспекти даних правопорушень є предметом цього дослідження.

Відомо, що до 1934 р. радянське законодавство не містило самостійної норми, яка передбачала би кримінальну відповідальність безпосередньо за обман покупців. Обманні дії винних кваліфікувались як порушення правил, що регулюють правила торгівлі (ст. 105 КК РРФСР 1926 р.), або як зловживання владою чи службовим становищем (ст. 109 КК РРФСР 1926 р.), шахрайство (ст. 169 КК).

Окрема норма, яка передбачала кримінальну відповідальність за обман покупців, була встановлена постановою ВЦВК та РНК від 25.07.1934 р. Відповідно до неї, Кримінальний кодекс 1926 р. був доповнений статтею 128–в, яка закріпила політичну оцінку даного злочину як обкрадання споживача та обман Радянської держави, а також було призначено покарання у виді позбавлення волі на строк до 10 років.

Подальшу регламентацію питання кримінальної відповідальності за обман покупців отримали в КК РРФСР (1960 р.), КК УРСР (1961 р.), а надалі, у чинному КК України (2001 р.).

Суттєві зміни, внесені за останні роки у кримінальне законодавство України, яке наряду з іншим законодавством регулює сферу торгівлі (наприклад, виокремлення фальсифікації засобів вимірювання як самостійного злочину з норми, яка передбачала кримінальну відповідальність за обман покупців та замовників); відносна поширеність злочинів у цій сфері, – все це свідчить про необхідність подальшого вирішення питань відповідальності за такі злочини, у тому числі за обман покупців та замовників.

Так нерідкими у судовій і слідчій практиці були випадки, коли справи про обман покупців та замовників припинялися, або зовсім не порушувалися за такою обставиною, як малозначність діяння. Дійсно, малозначність як загома підстава, щоб не визнавати певне діяння злочином, була передбачена у ч. 2 ст. 7 КК України (1961 р.). Чинний КК України у ч. 2 ст. 11 закріплює, що не є злочином дія або бездіяльність, яка, хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто, не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Обман покупців та замовників може бути визнано малозначним тільки у тому випадку, якщо він носив одиничний характер та спричинив невелику шкоду.

Відповідно до ст.225 КК України, обманом покупців та замовників вважається умисне обмірювання, обважування, обрахування чи інший обман покупців або замовників під час реалізації товарів або надання послуг, якщо ці дії вчинені у значних розмірах. Під обманом у значних розмірах слід вважати обман, що спричинив громадянину матеріальну шкоду в сумі, що перевищує три неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Однак одразу постає питання: чи можливо у повсякденному житті кожного покупця обманути на грошову суму розміром більше 51 гривні?

Отже, викладене вище дає підстави стверджувати, що немає злочину у розглянутому кримінально-караному делікті, якщо вчинені дії не призвели до настання суспільно-небезпечних наслідків у вигляді спричинення майнової шкоди покупцю та замовнику.

Щоб визнати діяння злочинними, необхідно звернутися до умов криміналізації, тобто, потрібні такі умови, при яких покарання сприймалось би людьми як необхідна та справедлива міра. Для того, щоб правильно з'ясувати ступінь винності та межі відповідальності тієї чи іншої особи, необхідно визначити, на яку суму вона обманула покупця чи замовника, та

яку внаслідок цього отримала вигоду. Ці обставини мають важливе значення, наприклад, при виборі судом справедливої міри покарання.

Характер розглянутого правопорушення є таким, що воно доволі рідко досягає значних розмірів. Розуміється, не можна недоважити покупцю половину купленого ним товару і, як правило, не можна отримати з нього подвійну ціну. Але нерідкі випадки, коли це правопорушення здійснюється неодноразово, систематично, щодо багатьох покупців та замовників. Хоча кожному з них окремо спричиняється невелика матеріальна шкода, обманні дії не можуть бути визнані малозначимими, якщо вони вчиняються систематично. Обман покупців та замовників вважається закінченим з моменту завершення обманних дій.

Аналіз ст.225 КК України уможливорює наступний висновок: дії особи, яка мала намір вчинити обман покупців та замовників на певну суму, що становить значний розмір, але фактично вчинила обман лише на частину цієї суми, при наявності викладених вище умов повинні кваліфікуватись як замах на злочин за ч.ч. 2 чи 3 ст. 15 та за ч. 2 ст. 225 КК України.

Іноді злочинна діяльність, спрямована на обман покупців та замовників, запобігається з самого початку з розкриттям злочинних дій винного. У такому випадку можуть бути встановлені лише одиничні факти обману і розмір його буде незначним. Але якщо дії винного свідчать про намір здійснювати обман «систематично», не має підстав говорити про малозначність правопорушення. Це стосується, головним чином, таких випадків, коли обман здійснюється шляхом використання неправильно відрегульованих мірних приладів, які, наприклад, показують вагу товару більшу, ніж дійсна, та гіри, прилаштовані спеціально для обману.

Таким чином, обман покупців та замовників може бути визнано малозначним лише за наявності двох умов: якщо, по-перше, злочинні дії були одиничними та, по-друге, спричинили громадянам невелику майнову шкоду. В свою чергу, одиничні у невеликих розмірах обмірювання, обважування, обрахування чи інший малозначний обман покупців та замовників – це не злочин, а інше правопорушення, яке тягне за собою застосування мір адміністративного чи дисциплінарного характеру.

Статтею 225 КК України передбачено, що при визначенні розміру обману покупців та замовників необхідно враховувати всю суму, на яку вчинено обман всіх покупців чи замовників, а не кожного окремого. Однак деякі науковці висловлюють іншу думку. Так, Л. Решелюк вважає, що обман покупця та замовника у розмірі, який не є значним, не містить складу даного злочину навіть у тих випадках, коли внаслідок неодноразового обману покупця та замовника їм спричинено матеріальну шкоду, що сумарно перевищує значний розмір.

Таким чином, можна зробити висновок, що за змістом норми обману покупців та замовників законодавець закріплює лише «одноразовий» обман покупця чи замовника. Реалізуючи на практиці тенденцію до декриміналізації малозначних діянь, законодавець скасував кримінальну відповідальність за обман покупців та замовників, вчинений у незначному розмірі незалежно від

того, чи було це діяння вчинено один або кілька разів, встановивши паралельно з кримінальною адміністративну відповідальність за такі дії.

Отже, відбулася часткова декриміналізація обману покупців та замовників, що нібито в цілому має оцінюватися позитивно, але до яких наслідків може призвести таке рішення на практиці, невідомо.

При визначенні ступеня суспільної небезпеки обману покупців та замовників, насамперед, необхідно визначити масштаби діяльності винного кількістю випадків, способом та розмірами вчиненого ним обману.

На підставі проведеного нами дослідження можемо припустити, що справи про обман покупців та замовників, вчинений у значному розмірі, будуть виключно поодинокими на практиці. Такий злочин, як свідчить досвід, вчиняється здебільшого на невелику суму. Доказування значного розміру шкоди у більшості випадків створювало неабиякі труднощі для правоохоронних органів. Це пояснюється тим, що особи, які реалізують товари покупцям або надають послуги замовникам, з метою уникнення відповідальності впроваджують систему, так би мовити, «дрібних» обманів.

Обман споживачів, на думку російського криміналіста Ю. Головлєва, найчастіше являє собою класичний варіант продовжуваного злочину, який, як відомо, складається з ряду тотожних злочинних дій, спрямованих на досягнення спільної, єдиної мети, які у сукупності складають єдиний злочин. На його думку, практика кваліфікації як цілісного злочину одиничного випадку обмірювання, обважування, обраховування або іншого обману покупця та замовника найчастіше є невірною. Одиничний випадок обману покупця та замовника найчастіше є лише епізодом продовжуваного злочину. Цілісний злочин при цьому дуже суттєво відрізняється за ступенем суспільної небезпеки від кожної ланки, взятої окремо.

Коментуючи таку точку зору, слід підкреслити, що обманні дії при вчиненні цього злочину найчастіше здійснюються систематично, причому систематичність розглядається як різновид повторності злочинів [4, с.246].

Отже, на підставі викладеного вище можна дійти висновку, що визнання злочином одиничного обману покупців та замовників, вчиненого у значному розмірі, може призвести до практичної незастосовності розглядуваної кримінально-правової норми.

Також слід звернути увагу на те, що у диспозиціях статей Особливої частини КК злочинні діяння зазвичай описуються за допомогою віддієслівних іменників, а з приводу цього і постають питання, що має на увазі законодавець – процес вчинення дій чи результат, який тягне за собою спричинення певної шкоди.

Диспозиція ст.225 КК України не є винятком. Законодавець має на увазі дії, вчинені у значних розмірах, при обмані покупців та замовників. Але аналіз змісту диспозиції вказаної статті не дає підстави стверджувати, що вказаний злочин є злочином з матеріальним складом.

Що стосується спричинення покупцям та замовникам реальної шкоди як суспільно небезпечних наслідків, то, на наш погляд, наявність цієї шкоди не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього складу злочину. Вчинення особою при обмані покупців та замовників вказаних дій є достатнім

для кваліфікації даного злочину. А це свідчить, що розглянутий злочин слід вважати злочином з формальним складом.

Вищевикладене підводить до необхідності зміни у ст.225 КК України, яка б виглядала таким чином: «Систематичне умисне обмірювання, обважування, обрахування чи інший обман покупців або замовників під час реалізації товарів або надання послуг». Запропонована редакція ст.225 КК спрямована на підвищення ефективності кримінально-правової охорони інтересів громадян та торговельної діяльності, а також уможливить застосування даної кримінально-правової норми у діяльності правоохоронних органів.

Список літератури: 1. Кримінальний Кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2001. № 25–26. Ст.131. 2. Акутаев А. Проблемы латентной преступности: Автореф. дис. канд. юрид. наук. Х., 1984. 3. Воробей П.А. Кримінальна відповідальність за незаконну торгівельну діяльність. К., 1996. 4. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник для юрид. вузов и фак. / Под ред. М.И. Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я. Тация. Х., 1998.

Надійшла до редколегії 27.04.04

С.М. Щербаковський

МЕЖИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ СУБ'ЄКТАМИ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Залежно від процесуального становища суб'єктів використання спеціальних знань їх можна розділити на наступні групи:

а) особи, що здійснюють розслідування й оперативно-розшукові заходи: слідчий, дізнавач, оперуповноважений, прокурор, суддя;

б) обізнані особи, що мають процесуальне становище, обумовлене наявністю в них спеціальних знань. Вони мають процесуальні права й обов'язки, можуть залучатися до кримінальної й іншої відповідальності. До них відносяться: експерт, спеціаліст, лікар, педагог, перекладач, особа, що розуміє знаки глухих чи німих;

в) обізнані особи, процесуальне становище яких не визначається наявністю в них спеціальних знань: ревізор, технічний інспектор, співробітник податкової адміністрації й ін. [1, с.13].

З теоретичної і практичної точки зору важливо розмежувати компетенцію зазначених суб'єктів. У літературі є різні, іноді протилежні точки зору дослідників з розглядуваного питання. Тому *метою* даної статті є визначення меж (критеріїв) використання спеціальних знань самостійно слідчим, іншими суб'єктами доказування, спеціалістом, експертом і іншими обізнаними особами в процесі доведення у кримінальній справі.

Ви рішення цієї проблеми багато в чому обумовлюється тим, яким змістом дослідники наповнюють поняття спеціальних знань і, головне, чи включаються в їх структуру знання з галузі права.

Романюк Б. переконаний, що слідчий має спеціальні знання, у спектр яких включає сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду про проведення слідчих дій, доведення, криміналістичну